

ODNOS »MATIJAŠA GRABANCIJAŠA DIJAKA« TITA BREZOVAČKOG PREMA
GOETHEOVU »FAUSTU«

Opće je mišljenje književnih povjesnika da je komedija Tita Brezovačkog »Matijaš Grabancijaš dijak« posve izvorno djelo, tek se je D. Prohaska izjavio, ali samo nagadanjem, da neće tako biti (Komedija staroga Zagreba, »Nastavni vjesnik« XXV, Zagreb 1916, str. 150 d.). Ovomu priložu je svrha konačno pokazati ovisnost toga hrvatskog djela o njegovu, dosada nepoznatu, uzoru.

Mnoge pojedinosti prizorâ u krčmi — čin III: prizor I do V (iz kojih je načinio Mikloušić u svom izdanju zaseban, treći čin) — podudaraju se sa »Auerbachovom pivnicom« Goetheova »Fausta«. Kod Brezovačkog su u krčmi četiri gosta koji se vesele pjevanjem i razgovorom (Veselkovič, Pisarovič, Jugovič i Koprinič) kao i kod Goethea (Frosch, Brander, Siebel i Alt-mayer). U krčmu ulazi kod Brezovačkog Matijaš prurušen u trgovca, a kod Goethea dolazi u pivnicu Faust s Mephistophelesom, gdje jednako dotadnji gosti ne slute tko su došljaci. Matijaš, ulazeći, pozdravlja, a jednako i Faust. Društvo četvorice misli Matijaša, odnosno Fausta i Mephistophelesa zavarati, ali biva obrnuto. Mephistopheles izjavljuje da su Faust i on na povratku iz Španije, dok se Matijaš pretstavlja kao trgovac iz Banata koji se vraća iz Trsta. Zabadaње Froschovo s Hansom iz Rip-pacha nije, dašto, Brezovački mogao razumjeti, ali na osnovi toga Goetheova gospodara Hansa nastao je njegov Hanzl »oštarjaški sluga« (»kelner«). Matijaš časti »tokajerom«, a Mephistopheles toči Siebelu tokajca (prema njegovoj želji, a svakom drugom od njih drugo vino). Naposljetku dolazi do prijetvorbe kod Brezovačkog kao i kod Goethea. U hrvatskom djelu zamjenjuje jedan svoju glavu s magarećom, drugi sa svinjskom, treći dobiva velik nos, a četvrti pocrni, pa i sam Matijaš uzima obličje smrti, dok se u Goetheovu »Faustu« pretvaraju nosovi četvorice u grozdove.

Dakako, ima i otstupanja. Tako se kod Brezovačkog karta Matijaš sa spomenutom četvoricom; nadalje ulaze u radnju i dva seljaka (»muži«), ali ipak ostaju sporedna lica te ne pokreću radnju. Međutim, kad se utvrdila zavisnost odnosnih mjesta »Matijaša Grabancijaša« Brezovačkog prema »Auerbachovoj pivnici« u Goetheovu »Faustu«, o čemu ne može biti sumnje, smije se poći i dalje, pa u nekim pojedinostima »Matijaša Grabancijaša dijaka« razabrati ovisnost prema »Faustu«, što se inače bez takova uporišta ne bi moglo. Prizor »Auerbachove pivnice« je uzor i u prizoru II prvoga čina, gdje se pretstavlja

Matijaš kao »dijak«, a Vuksan i Smolko namjeravaju igrati se s njime (kao Frosch s nadošlim gostima), ali Matijaš umije bolje. Matijaševu pak izreku: »To vse čini mudro znanje koje se z velikem trudom iz knjig i vu školah zadobiva« (izdanje 1804, str. 13 — i prema njemu u »Građi za povijest književnosti hrvatske«, izdanje Jugoslavenske akademije, knj. 9, Zagreb 1920, str. 249) treba usporediti s Faustovim jadikovanjem: »Habe nun, ach! Philosophie, — Juristerei und Medizin, — Und leider auch Theologie — Durchaus studiert, mit heissem Bemühn« (stih 354—357, u prvom izdanju od 1790 početni stihovi 1—4). Ovisnost je tu upadna, iako su naziranja suprotna. Nadalje, Smolkovo dozivanje vraga, što zauzima naročito mjesto u komediji, bilo je potaknuto Faustovim zazivanjem, dok zvonjava župne crkve kod Brezovačkog (str. 29 = »Građa«, str. 255 — i str. 61 = »Građa«, str. 265) bila je izazvana, neće biti sumnje, zvonjavom na Uskrs i prizorom u crkvi.

Tit Brezovački mogao je poznavati samo prvo izdanje »Fausta« od god. 1790 (»Faust — Ein Fragment«), jer je drugo izdanje (»Faust — Der Tragödie erster Teil«) izišlo tek 1808, dakle poslije premijere »Matijaša Grabancijaša dijaka« god. 1804 i tiskanje te — 1804 — god. (o čemu posljednjem svjedoči Šafarik, Geschichte der südslawischen Literatur II, Prag 1865, str. 329, a nema razloga ne dati vjeru), i štaviše nakon same autorove smrti koja je uslijedila 1805. Jasno je i to da rad Brezovačkog na »Grabancijašu Matijašu dijaku« može pasti samo između 1790, koja je terminus a quo, i najkasnije do potkraj 1803, koja je terminus post quem non, jer je to djelo prikazivano već 12 »sečna« (januara) 1804 godine kako to kazuje naslov prvog izdanja. Ali pitanje može biti postavljeno, kad je djelo pisano i dovršeno, jer je mogla konačna redakcija pasti i prije od vremena prikazivanja odnosno tiskanja drame (iako je vjerovatnost malena prema prirodi same stvari). Ali da nije tako dade se iz jednog mjesta razabrati. Smolko govori Matijašu dijaku: »poklam je Matijaš kralj vumerl, onda je i istina vu Vugerski zemlji zakopana. Zatem je čez deset let i vu Horvatski zemlji suhi beteg dobila, i tak dugo ginula i pogibala. doklam čez jedno petnaejt let je zevsema preminula« (str. 9 = »Građa«, str. 247). Nesumnjivo, spomenuto je desetljeće desetgodišnja vladavina Josipa II, a onih »jedno petnaest let« vrijeme od smrti Josipa II (20-II-1790) do godine prikazivanja i tiskanja »Matijaša Grabancijaša dijaka«. Stoga treba zaključiti da je bar konačna redak-

vija pala u vrijeme premijere odnosno tiskanja drame 1804 godine. No jamačno da drama nije dugo trebala čekati izvedbu i tiskanje, pa prema tome i sama obradba drame ne smije se ni u kojem slučaju suviše antedatirati.

Od kulturno-historijskog je značenja, da je Goetheov »Faust« dospio brzo, već prvim izdanjem u Hrvatsku, i da je to djelo jamačno i dalo pobudu Brezovačkom za njegovu dramu o Grabancijašu dijaku. To je hrvatsko djelo izgubilo značaj posve izvornog djela, ali je uzor, što je sasvim razumljivo, samo djelomičan i izvanjski. Brezovački je izmijenio u osnovi smisao Goetheove tragedije, iz Fausta je načinio Matijaša Grabancijaša dijaka. Njegov racionalizam nije mogao podnijeti blizinu Mephistophelesa, te adekvatnog lica u svojoj komediji i nema, Matijaš Grabancijaš dijak svojim je znanjem i domišljatošću činio svoja djela. Shvaćanje Brezovačkog odra-

zuje se na više mjesta, a ponajbolje na kraju drame kad Matijaš izjavljuje posve u duhu prosvjetaškog apsolutizma; »za vaše dobro ovak z vami baratal jesem«, i kao pravi racionalist razjašnjuje: »to onomu, koj po školah hodi i marljivo vu izvedanju naravskih pripečenj trsi se vučiti, lahko včiniti je, i zato ova pripečenja ne coprijam, nego navuku i znanju naravskomu pripisati morate« (str. 98 = »Grada«, str. 279). Tako nema duhovne srodnosti »Matijaša Grabancijaša dijaka« s Goetheovim »Faustom«, jer Faust nasuprot ovako tuži: »Bilde mir nicht ein, was Rechts zu wissen, — Bilde mir nicht ein, ich könnte was lehren, — Die Menschen zu bessern und zu bekehren« (stih 371—373, u izd. od 1790 stih 18—20). Drugo naziranje dovelo je i do veće promjene sadržaja, a konačna je posljedica da se je i izvanjska ovisnost, na koju se sad upozorilo, održala samo djelomice.

Dr. Držislav Švob

JELAČIĆIANA IZ VUKOVARA

Nema sumnje da bi jedan novi jedinstveni arhivski zakon u Jugoslaviji uvelike olakšao i probleme historijske heuristike i potom samo stalno unapređivao i historijsku publicistikku. Kada bi naime u državi postojalo neko središnje arhivsko povjerenstvo koje bi se brinulo o katastru građe, o njenoj organizaciji, čuvanju i uvjetima publiciteta, jamačno da bi se u savremenoj historiografiji osjetio vidan napredak, a što je glavno, bilo bi i ekonomisanja pojedinačnih energija. Ovako, kako danas stoji, sve je prepušteno slučaju, i nerijetko se zbog desorganizacije često troše snage u sporednim partijama samo toga radi što neki mogu a neki ne mogu imati evidenciju materije. Nego s time bi jedared za uvijek trebalo prestati pa bi pravo na rad trebalo omogućiti svakom historičarskom pregaocu. Takvim bi onda ostvarenjem i tehničkim olakšanjem stručnoga rada u području historiografije i odgovornost pojedinaca porasla i bilo bi mjesta strožijoj kritici koja danas mora da uvelike izostane sticajem prilika u kojima se nalazi izvjestan dio povjesničarskih radnika.

Sa ovo nekoliko napomena želim objaviti iz vukovarskoga gradskoga arhiva rukovijet građe iz godina 1848.—1850. a u vezi s banom Jelačićem.

I

29. V. 1848. *Ban baron Josip Jelačić Bužinski piše Općini Vukovarskoj o buntovnicima.*

Gospodo!

S Velikim negodovanjem vėrodostojno sam razumio, da neki zloisljenici u varoši vašoj kojima u mesto obćeg blaga samebićni interesi na serdcu leže — mirni vredni i mili naš slavenski narod sa svakojakimi lažmi bune i varaju a time razdor i neslogu izmedju slavonske bratje oboje ćerkve ćineći, obćoj domovini našoj neprićliku gotove. U koliko me s jedne ztrane boli, što podobnih bezobraznih buntovnikah u domovini našoj ima, u toliko dvaput većma serditi se moram, da dotićna poglavarstva na takove bundžije dužni svoj pozor neobraćaju, i šnjima strogo nepostupaju. U svih dakle okolnostih na novo pozdravljam ja svu bratju moju slavonce, i jedne i druge ćerkve, i uveravam ih, kao od presvćtlog okrunenog kralja našeg postavljeni mu poglavar, da su sve reći takovih zloisljenikah samo prazne laži, i gadni povod dušmanske naměre. Ja sam u pozdravu mome već izrekao, da razlikah vėrozakona današnjim danom nikakve prepone u društvenom, i polićionom životu nećine, bio tko ili jedne, ili druge vėre, samo ako je prijatelj narodnosti jezika našeg, on je brat i prijatelj naš, a koji god protiv narodnosti, i jezika našeg ide, stim se imade kao dušmaninom naprědka našeg najstrožie postupati.

Ja tvrdo deržim, da ove reći moje u blađu zemlju dolaze, gde će svaki razdor izumreti i da će reći moje tamo najblagorodnim rodod, rodod uzajamnog bratstva,